

ANDRZEJ DZIEDZIC

ekspert ds. BHP certyfikowany przez CIOP-PIB, ratownik KPP,
właściciel Biura Doradczo-Usługowego BHP w Dąbrowie Tarnowskiej

Kierownik w cukrowni – bezpieczeństwo pracy

Czy praca kierownika warsztatów mechanicznych, kierownika zmiany, mechanika w dziale mechanicznym oraz głównego energetyka (kierownika działu energetycznego) przy produkcji cukru (kampanii cukrowniczej) może być zakwalifikowana do prac wykonywanych w warunkach szczególnych, określonych w *Rozporządzeniu Rady Ministrów z lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w warunkach szczególnych lub szczególnym charakterze* (Dz.U. z 1983 r., nr 8 poz. 43)?

Pojęcie „praca w szczególnych warunkach” zostało zdefiniowane w art. 32 *Ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych* (Dz.U. z 2009 r. nr 153, poz. 1227 ze zm.). Zgodnie z ust. 2 tego artykułu, za pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach uważa się osoby zatrudnione przy pracach o znacznej szkodliwości dla zdrowia oraz o znacznym stopniu uciążliwości, lub przy pracach wymagających wysokiej sprawności psychofizycznej ze względu na bezpieczeństwo własne lub otoczenia. Istnieją prace o zwiększonym zagrożeniu lub takie, które wykonywane są w utrudnionych warunkach, uznane za takie przez przepisy dotyczące bezpieczeństwa i higieny pracy wydane na podstawie *Ustawy z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy* (tj. Dz.U. z 1998 r. nr 21, poz. 94, z późn. zm.), w tym m.in. przez *Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Socjalnej z dnia 26 września 1997 r. w sprawie ogólnych przepisów bezpieczeństwa i higieny pracy* (tj. Dz.U. z 2003 r. nr 169, poz. 1650, z późn. zm.) lub instrukcję eksploatacji urządzeń i instalacji bądź przez pracodawcę. Zgodnie z literaturą przedmiotu oraz orzecznictwem sądów powszechnych praca w warunkach szczególnych to praca, w której pracownik w sposób znaczny narażony jest na niekorzystne dla zdrowia czynniki, co wynika wprost z treści art. 32 ust. 2 *Ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych*

(Dz.U. 1998 nr 162, poz. 1118 z późn. zm.). Użyte sformułowanie „znaczne narażenie” wskazuje na to, że aby mówić o szczególnych warunkach pracy, nie wystarczy, aby pracownik był narażony na jakiś czynnik szkodliwy występujący w środowisku pracy, lecz narażenie to musi mieć charakter „znacznego narażenia”, czyli występującego w stopniu o wiele większym niż w przypadku narażenia ocenionego jako nieznaczne (czyli zdecydowanie mniejsze) oraz musi to „znaczne narażenie” występować „stale i w pełnym wymiarze czasu pracy”. Aby tę „znaczną szkodliwość” zdefiniować, posłużę się definicją „pracy w szczególnych warunkach” zawartą w *Ustawie z dnia 19 grudnia 2008 r. o emeryturach pomostowych* (Dz.U. nr 237, poz. 1656 ze zm.). W art. 3 ust. 1 tej ustawy zostało zdefiniowane pojęcie „pracy w szczególnych warunkach”. Wynika z niej, że: „Praca w szczególnych warunkach to praca związana z czynnikami ryzyka, które z wiekiem mogą z dużym prawdopodobieństwem spowodować trwale uszkodzenie zdrowia, wykonywana w szczególnych warunkach środowiska pracy, determinowanego siłami natury lub procesami technologicznymi, która mimo zastosowania środków profilaktyki technicznej, organizacyjnej i medycznej stawia przed pracownikami wymagania przekraczające poziom ich możliwości, ograniczone w wyniku procesu starzenia się jeszcze przed osiągnięciem wieku emerytalnego, w stopniu utrudniającym ich pracę na dotychczasowym

stanowisku”. W ust. 2 tego artykułu zdefiniowane jest pojęcie „czynników ryzyka”, które są związane z następującymi rodzajami prac:

- w szczególnych warunkach determinowanych siłami natury,
- w szczególnych warunkach determinowanych procesami technologicznymi.

Cytując powyższą definicję i przywołując *Ustawę o emeryturach pomostowych*, chcę wyraźnie zaznaczyć, że ustawa ta nie ma zastosowania do wnioskodawcy, ale jest kontynuacją przepisów, które mają do niego zastosowanie (tj. głównie *Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7.02.1983 r.*, i dotyczy tych samych spraw, tzn. pracy w szczególnych warunkach, dlatego przywołanie jej, a szczególnie pojęć, które są w niej zawarte, jest uzasadnione. Według § 1 ust. 2 *Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze* (Dz.U. nr 8, poz. 43, z późn. zm.), szczegółowy wykaz stanowisk pracy, na których są wykonywane prace w szczególnych warunkach wymienione w wykazach A i B *Rozporządzenia*, zawarty jest w zarządzeniach resortowych wydanych przez właściwych ministrów, kierowników urzędów centralnych oraz centralne związki spółdzielcze. Decydującą przesłanką do uznania danego okresu zatrudnienia za okres pracy w szczególnych warunkach, a tym samym nabycia przez pracownika prawa do wcześniejszej emerytury na zasa-

dach określonych w *Rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze*, jest więc wykonywanie pracy w warunkach narażających na prawdopodobieństwo wystąpienia niepożądanych zdarzeń związanych ze świadczoną pracą, w szczególności wystąpienia u pracowników niekorzystnych skutków zdrowotnych w wyniku zagrożeń zawodowych występujących w środowisku pracy lub sposobu wykonywania pracy, a nie sam fakt, że dany rodzaj pracy został wymieniony w wykazie A lub B. Motywem przyświecającym ustawodawcy do obniżenia wieku emerytalnego jest zatem założenie, że praca wykonywana w szczególnych warunkach przyczynia się do szybszego obniżenia wydolności organizmu, stąd też osoba wykonująca taką pracę ma prawo do emerytury wcześniej niż inni ubezpieczeni (por. uzasadnienie wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 4 stycznia 2000 r., K 18/99, OTK ZU 2000 nr 1, poz. 1). Możliwość wcześniejszego uzyskania emerytury uzasadniona jest więc względami interesu indywidualnego pracownika, który wykonuje pracę w warunkach szczególnie negatywnie wpływających na stan jego zdrowia. Odnośnie do samego przemysłu cukrowniczego, zasady przestrzegania przepisów bezpieczeństwa i higieny pracy regulowały w okresach zatrudnienia wnioskodawcy przepisy:

- *Rozporządzenie Ministra Przemysłu Spożywczego i Skupu z dnia 31 grudnia 1957 r. w sprawie bezpieczeństwa i higieny pracy w cukrowniach i rafineriach cukru* (Dz.U. z 1958 r. nr 6, poz. 19),
- *Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej z dnia 17 grudnia 1993 r. w sprawie bezpieczeństwa i higieny pracy przy produkcji cukru* (Dz.U. z 1994 r. nr 2, poz. 6),
- aktualnie: *Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 17 czerwca 2002 r. w sprawie bezpieczeństwa i higieny pracy w zakładach przemysłu cukierniczego* (Dz.U. nr 97, poz. 875).

Przemysł cukrowniczy – ocena warunków pracy

W przemyśle cukrowniczym czynnikami mającymi znaczenie w ocenie warunków pracy i czynników szkodliwych są:

- zagrożenie wybuchowe związane z właściwościami pyłu cukrowego lub wysłodkowego,
- praca z wysoką i niską lub skokowo zmienną temperaturą,
- praca z hałasem na granicy norm,
- praca z przesuszonym i zapylnym powietrzem,
- praca uciążliwa, która wymaga ciągłego, szybkiego przemieszczania się między pracującymi na różnych poziomach maszynami (np. piece wapiennicze),
- zagrożeniem dla zdrowia mogą być zatrucia toksycznymi substancjami chemicznymi w sytuacjach awaryjnych (dwutlenek węgla, gaz saturacyjny), oparzenia parami technicznymi, gorącymi półproduktami i wyrobami, urazy i stłuczenia, częste przeziębienia, reumatyzm i zapalenie korzonków, zapalenie spojówek (pył cukrowy).

Wykazy A i B zawierają listę prac rodzajowo różnicowanych wedle kryterium branżowego. Ich uzupełnieniem są resortowe szczegółowe wykazy stanowisk, na których wykonywane są prace w szczególnych warunkach lub o szczególnym charakterze. Pozycje wykazu A i B *Rozporządzenia Rady Ministrów* doprecyzowane zostały w *Zarządzeniu nr 16 Ministra Rolnictwa, Leśnictwa i Gospodarki Żywnościowej z dnia 31 marca 1988 r. w sprawie stanowisk pracy, na których wykonywane są prace w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze*, w którym główny proces technologiczny, jeśli chodzi o przemysł cukrowniczy, kwalifikuje się i zalicza jako odmianę przemysłu chemicznego z uwagi na występujące narażenia i zagrożenia występujące w cyklu produkcyjnym. W szczególności zarządzenie resortowe wskazuje na poz. 4 działu IV wykazu A, tj. „chemię” (produkcja sody i innych węglanów, kredy, ługów i wodorotlenków) oraz na poz. 35 działu IV wykazu A *Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r.*, tj. przy produkcji: estrów, alkoholi, aldehydów, ketonów, eterów, tlenków organicznych i tlenków chlorowcopochodnych organicznych, kwasów organicznych i bezwodników kwasów organicznych oraz soli kwasów organicznych, produkcji i przetwórstwie związków aromatycznych, produkcji płynów hamulcowych i chłodniczych, wskazując na poszczególne rodzaje prac, które uznano za wykonywane w warunkach

szczególnych, czyli na stanowiskach takich jak: fermentowy, zacierowy i sterylizatorowy, gotowacz, produktowy i nawapniacz, suszarniowy, wirówkowy, czy też laborant wykonujący prace związane bezpośrednio z procesem technologicznym. O tym, że przemysł cukrowniczy, a ujmując ściślej – proces produkcji cukru – uznaje się za część gałęzi chemicznej, świadczy także przebieg technologiczny tej produkcji, w którym ekstrakcja buraka cukrowego dokonywana jest w ciągu wielu procesów technologicznych, a w produkcji wykorzystywane są m.in. substancje chemiczne (wapno i dwutlenek węgla) uzyskiwane w pomocniczym procesie mineralogicznym, tj. produkcji wapna, który z kolei nie może się odbyć, podobnie jak zresztą cały proces produkcyjny, bez wytwarzania i przesyłania energii elektrycznej i ciepłej w ramach funkcjonujących w cukrowni urządzeń. Produkcja wapna odbywa się w cukrowniach, w specjalnych piecach wapiennych, w następujący sposób: surowcem do produkcji wapna jest minerał – wapień (kamień wapienny), pozyskiwany wskutek rozdrobnienia skały na różnej wielkości fragmenty (grudy, kamienie). Kamień wapienny trafia do pieca wapiennego, w którym w procesie tzw. kalcynacji (prażenia kamienia wapiennego) ulega rozkładowi na wapno i gaz – dwutlenek węgla. Reakcja chemiczna rozkładu kamienia wapiennego (węglanu wapnia CaCO_3) w celu uzyskania wapna palonego (tlenku wapnia CaO) wymaga dostarczenia znacznej ilości energii termicznej. Źródłem tej energii są wyroby węglowe takie jak koks lub węgiel kamienny – antracyt. W efekcie kalcynacji otrzymuje się gotowy produkt rozpadu, jakim jest wapno palone, oraz dwutlenek węgla. Wapno palone poddawane jest następnie lasowaniu (łączeniu z wodą amoniakalną lub wysłodami). W ten sposób uzyskiwane jest mleko wapienne, które po oczyszczeniu z zanieczyszczeń stałych kierowane jest pompami do dalszego oczyszczania soku pozyskanego z buraków cukrowych. Dodatkowo powstający wskutek reakcji jako tzw. gaz saturacyjny dwutlenek węgla jest schładzany i wtłaczany do instalacji rurowej, i następnie wykorzystywany w kolejnym procesie produkcji cukru – saturacji (tj. zagazowywaniu soków cukrowniczych). Należy przy tym wyjaśnić, iż technologicznie nie jest możliwe rozłożenie węglanu wapnia ►

► (kamienia wapiennego) i wyprodukowanie wapna palonego bez dostarczenia energii termicznej pochodzącej z prażenia koksu lub antracytu. W procesie kalcynacji wyzwana jest znaczna energia termiczna, która w zasadniczej części pochłaniana jest przez reakcję rozpadu kamienia wapiennego. Pozostała część energii termicznej (energia resztkowa) emitowana jest bezpośrednio do atmosfery w procesach mineralogicznych.

Kolejnym zagrożeniem gazowym często spotykanym w przemyśle spożywczym, w tym także w cukrownictwie, jest bezwonne dwutlenek węgla (CO_2). Do zatruc dwutlenkiem węgla dochodzi przede wszystkim w zakładach przemysłowych, głównie w kopalniach. Zatrucia jednak są także możliwe w zamkniętych pomieszczeniach, w których wydzielany w wyniku fermentacji dwutlenek węgla zwiększa swoje stężenie w powietrzu wdychowym. Wejście do takich pomieszczeń bez sprawdzenia składu powietrza lub bez aparatu tlenowego grozi zatruciem, a nawet śmiercią. Dwutlenek węgla tworzy się przy utlenianiu i fermentacji substancji organicznych – powietrze zostaje zubożone w tlen, a procentowa zawartość dwutlenku węgla zwiększa się w nim. Dzieje się tak w cukrowniach, gorzelnianach, wytwórniach win, silosach zbożowych, browarach i innych budynkach związanych z branżą spożywczą. Zatrucie CO_2 ma nieco odmienny charakter od zatruc innymi gazami. Polega zwykle na połączeniu zagrożającego życia niedotlenienia (hipoksja) i hiperkapni, a co za tym idzie – powstającej kwasicy oddechowej. Przy oddychaniu powietrzem zawierającym dwutlenek węgla w małych stężeniach (poniżej 5% w powietrzu wdychowym) zwiększa się jego ciśnienie parcjalne we krwi (hiperkapnia), co powoduje uczucie duszności, niepokój, pobudzenie ośrodka oddechowego i zwiększenie częstości oddechów. Przy stężeniach powyżej 10% narastają duszność i osłabienie, pojawiają się omamy i zaburzenia świadomości, a także drgawki oraz śpiączka. Stężenia powyżej 20% powodują śmierć w ciągu kilkunastu minut, a powyżej 30% – śmierć natychmiastową.

Kierownik w cukrowni – BHP

Prace kierownika warsztatów mechanicznych, kierownika zmiany, mechanika

” Praca w warunkach szczególnych to praca, w której pracownik w sposób znaczny narażony jest na niekorzystne dla zdrowia czynniki

w dziale mechanicznym oraz kierownika działu energetycznego trzeba zakwalifikować jako dozór inżynierjno-techniczny wykonywany w oddziałach (zajmujących się podstawowymi pracami), w których wykonywane są prace wymienione w wykazie A załącznika do *Rozporządzenia*. Zgodnie z definicją tego pojęcia za dozór inżynierjno-techniczny uważa się czynności sprawujące się do stałego i bezpośredniego wpływania na przebieg procesu produkcji, połączone z bezpośrednim uczestnictwem w tym procesie i stycznością z robotnikami bezpośrednio wykonującymi określone prace i czynności. Zatem należy przyjmować, że czynności ogólnie pojętego nadzoru lub kontroli w procesie produkcji wykonywanej w wydziałach i oddziałach, w których zatrudnieni są pracownicy wykonujący pracę w warunkach szczególnych w rozumieniu *Rozporządzenia z 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze*, objęte poz. 24 działu XIV wykazu A, to wyłącznie te czynności, które wykonywane są w warunkach bezpośrednio narażających na szkodliwe dla zdrowia czynniki, a więc polegające na bezpośrednim nadzorze i bezpośredniej kontroli procesu pracy na stanowiskach pracy wykonywanej w szczególnych warunkach. Jeśli zatem czynności te wykonywane są w pełnym wymiarze czasu pracy obowiązującym na stanowisku pracy związanej z kontrolą międzyoperacyjną, kontrolą jakości produkcji i usług oraz dozorem inżynierjno-technicznym, to okres wykonywania tej pracy jest okresem pracy uzasadniającym prawo do świadczeń na zasadach określonych w *Rozporządzeniu*. Natomiast jeśli pracownik zatrudniony na stanowisku związanym z kontrolą międzyoperacyjną, kontrolą jakości produkcji i usług oraz dozorem inżynierjno-technicznym wykonuje poza bezpośrednim nadzorem

procesu produkcji inne czynności, w tym szeroko rozumiane czynności administracyjno-zarządzające polegające na wykonywaniu pracy umysłowej i biurowej, istotne znaczenie z punktu widzenia uprawnień do emerytury na podstawie art. 32 *Ustawy z 1998 r. o emeryturach i rentach z FUS* ma ustalenie, jaką część obowiązującego czasu pracy zajmowały te czynności.

Przepisy prawne w praktyce

Wnioskodawca w okresie zatrudnienia na zajmowanych stanowiskach sprawował nadzór nad pracownikami, którzy zajmowali się eksploatacją, utrzymaniem ruchu i remontami urządzeń elektrycznych i energetycznych zlokalizowanych na terenie całego zakładu, a także naprawą silników, instalacji i urządzeń na wydziałach produkcyjnych będących w ruchu, tj. surowni, produktowni, wapniarni, magazynach cukru, czy w kotłowniach. Praca wnioskodawcy, jako kierownika wydziału mechanicznego lub energetycznego, polegała niezmiennie na nadzorze bieżącej konserwacji urządzeń niezbędnych w procesie technologicznym produkcji cukru, odpowiednio elektroenergetycznych i cieplnych, a jego zadania nie miały jednorodnego charakteru, ponieważ musiał on nadzorować i niejednokrotnie uczestniczyć w naprawach urządzeń w procesie produkcji cukru. Nie zmienia takiej oceny pracy wnioskodawcy okoliczność, że kampania cukrownicza trwała około 4 miesiące w sezonie, ponieważ po okresie kampanii rozpoczynano prace remontowe i konserwację urządzeń elektroenergetycznych i cieplnych. Praca wnioskodawcy polegała na nadzorze pracy pracowników cukrowni świadczących prace w szczególnych warunkach, i niejednokrotnie na wykonywaniu przez wnioskodawcę tych samych czynności, które wykonywali nadzorowani przez niego pracownicy, co było np. uzasadnione potrzebą usunięcia awarii. Jako że nadzór dotyczył wielu pracowników, stąd czynności wnioskodawcy nie polegały wyłącznie na pracy w wapniarni, ale również na dozorem inżynierjno-technicznym lub na bieżącej konserwacji urządzeń przy wytwarzaniu, przesyłaniu energii elektrycznej i cieplnej oraz montażu, remoncie i eksploatacji urządzeń elektroenergetycznych i cieplnych, sprawowaniu nadzoru

nad pracownikami wykonującymi prace spawalnicze. Także zaświadczenia i świadectwa potwierdzające kwalifikacje wnioskodawcy, znajdujące się w aktach osobowych, świadczą o ciągłej konieczności zdawania egzaminów potwierdzających kwalifikacje niezbędne do pracy w cukrowni, ponieważ czynności w zakresie zarówno eksploatacji, jak i dozoru funkcjonujących tam urządzeń należały niezmiennie do zakresu obowiązków wnioskodawcy. Należy także podkreślić, że w przypadku wnioskodawcy praca przy bezpośrednim nadzorze inżynierijno-technicznym znacznie przekraczała czas pracy poświęcany na prace biurowe i organizacyjne, które w całości były związane z procesem pracy na kierowanych wydziałach. Także okoliczność, że wnioskodawca nadzorował prace podległych pracowników, wykonywane także w warsztatach mechanicznych, a nie na poszczególnych wydziałach cukrowni, nie wyklucza uznania jego czynności za pracę w szczególnych warunkach, ponieważ praca w warsztacie nie była odrębną pracą, wynikała ona bowiem z konieczności naprawy elementu wymontowanego z kotła bądź innego urządzenia zainstalowanego na wydziale cukrowni. Dlatego też część takich czynności nadzorczych wykonywanych w warsztacie nie dyskredytuje stałego charakteru pracy w szczególnych warunkach pracowników podległych wnioskodawcy jako wykonywanych przy montażu, remoncie i eksploatacji urządzeń elektroenergetycznych i ciepłych, czy też przy bieżącej konserwacji agregatów i urządzeń na oddziałach będących w ruchu, w których jako podstawowe wykonywane są prace wymienione w wykazie. Logiczne będzie przyjęcie, że nie wszystkie czynności związane z naprawą i konserwacją maszyn mogą być wykonywane na hali produkcyjnej, bowiem w przeciwnym wypadku wnioskodawca i inni ślusarze musieliby nosić ze sobą wszystkie narzędzia potrzebne do cięcia, szlifowania czy spawania, gdyż takie czynności konieczne są czasami w celu dokonania naprawy i konserwacji danej maszyny bądź instalacji technologicznej. Wskazane unormowania w tym zakresie wymagają wykonywania czynności naprawy i konserwacji na oddziałach będących w ruchu, w których jako podstawowe wy-

fot. Thinkstock

konywane są prace wymienione w wykazie. Czynności wykonywane w warsztacie nie były odrębnymi, samoistnymi czynnościami, lecz były nierozdzielnie związane z czynnościami naprawy, konserwacji i bieżącymi przeglądami maszyn i mogły być wykonywane dopiero po wymontowaniu danej części z maszyny, a więc stanowiły pewien etap naprawy, konserwacji i przeglądów. W rezultacie zatem o spełnieniu przesłanki „wykonywania pracy w szczególnych warunkach” przesądza świadectwo pracy wymienionej w załącznikach A i B do rozporządzenia, które stanowią integralną część rozporządzenia jako aktu wykonawczego, niezależnie od tego, w jakim zakładzie praca taka była (lub jest) wykonywana. W związku z tym należy wskazać, że dla określenia podmiotowego zakresu obowiązywania *Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub szczególnym charakterze*, decydujące znaczenie ma przepis § 1 *Rozporządzenia*, zgodnie z którym *Rozporządzenie* stosuje się do pracowników wykonujących prace wymienione w § 4-15 *Rozporządzenia* oraz w wykazach stanowiących załącznik do *Rozporządzenia*. Z uwagi na specy-

fikę pracy w cukrowniach nie można uznać, iż cukrownictwo stanowi odrębną gałąź gospodarki, samowystarczającą z uregulowaniem całościowym wszelkich wykonywanych w niej prac i zaliczaniem ich jedynie do wykonywanych w rolnictwie i przemyśle rolno-spożywczym, bez odniesienia się do charakteru prac wymienionych w innych działach wykazu, gdzie wymienia się prace wykonywane np. w energetyce bądź w chemii. Nie jest dopuszczalne uwzględnianie przy ustaleniu okresów pracy w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze pracy wykonywanej stale i w pełnym wymiarze czasu pracy, wymaganych do nabycia prawa do emerytury w niższym wieku emerytalnym, innych równocześnie wykonywanych prac w ramach dobowej miary czasu pracy, które nie oddziaływały szkodliwie na organizm pracownika. Jednakże, jak wynika z analizy znanego mi orzecznictwa sądowego w tym zakresie, od tej reguły istnieją odstępstwa. Pierwsze z nich dotyczy sytuacji, kiedy inne równocześnie wykonywane prace stanowią integralną część (immanentną cechę) większej całości, dającej się zakwalifikować do określonej pozycji załącznika do *Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r. w sprawie* ▶

► wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze (zob. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 6 grudnia 2007 r., III UK 62/07, LEX Nr 375653; dnia 5 maja 2009 r., I UK 4/09, LEX Nr 509022 oraz z dnia 11 marca 2009 r., II UK 243/08 i tam powołane wcześniejsze orzecznictwo). Drugie odstępstwo dotyczy przypadków, kiedy czynności wykonywane w warunkach nie narażających na działanie czynników szkodliwych dla zdrowia mają charakter incydentalny, krótkotrwały, uboczny (zob. np. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 22 stycznia 2008, I UK 210/07, OSNP 2009 nr 5-6, poz. 75 oraz z dnia 22 kwietnia 2009 r., II UK 333/08, LEX nr 1001310). To właśnie w odniesieniu do tej kwestii Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 30 stycznia 2007 r. w sprawie o sygn. akt I UK 195/07 uznał, że „osoba wykonująca dozór inżynieryjno-techniczny nad pracami wykonywanymi w warunkach zagrażających bezpieczeństwu nie musi stale przebywać na stanowiskach, gdzie jest wykonywana praca, w zakresie jej obowiązków musi być przewidziane sporządzanie dokumentacji, planów organizacyjnych i innych czynności”. Przy czym, powołując się w dalszej części tego uzasadnienia na inny swój wyrok (wydany w dniu 4 października 2007 r. w sprawie o sygn. akt I UK 111/07), Sąd Najwyższy potwierdził, że dozór inżynieryjno-techniczny jest pracą w szczególnych warunkach, jeśli praca polegająca na dozorcze była wykonywana stale i w pełnym wymiarze czasu pracy, a „inne czynności również były związane z tym dozorem”. Należy zatem podkreślić, że w tym ujęciu definicja dozoru inżynieryjno-technicznego stanowi pojęcie szersze niż tylko „bezpośrednie nadzorowanie pracowników”, gdyż zawiera w sobie również konieczność analizowania dokumentacji oraz wykonywania innych czynności niezbędnych do prawidłowej organizacji pracy. Dopiero wszystkie te czynności wykonywane w pełnym wymiarze czasu pracy składają się na dozór inżynieryjno-techniczny i podlegają zaliczeniu do prac w warunkach szczególnych. Nie ma bowiem żadnych podstaw do wyłączenia czynności administracyjno-biurowych takiego rodzaju z czynności polegających na sprawowaniu dozoru i traktowania ich odrębnie. Tylko więc

w przypadku, jeśli faktyczne czynności wynikające z zakresu obowiązków kierownika polegały przede wszystkim na pełnieniu funkcji kierowniczych, tzn. na wykonywaniu licznych zadań administracyjno-biurowych, a prace związane z dozorem inżynieryjno-technicznym stanowiły tylko dodatkowe, zlecone przez pracodawcę obowiązki, takiej pracy nie można traktować na równi z pracą wykonywaną w szczególnych warunkach stale i w pełnym wymiarze czasu pracy. Czym innym jest wykonywanie czynności administracyjno-biurowych ściśle związanych ze sprawowaniem dozoru inżynieryjno-technicznego, a czym innym wykonywanie w ramach zakresu obowiązków również innych czynności, nie mających związku z wykonywaniem bezpośredniego dozoru nad procesem produkcji. Wykonywanie takich czynności w ramach zakresu obowiązków na danym stanowisku pracy uniemożliwia sprawowanie dozoru stale i w pełnym wymiarze czasu pracy, a w konsekwencji wyłącza zaliczenie takiego okresu zatrudnienia do pracy w szczególnych warunkach. W przypadku wnioskodawcy czynności administracyjne, jakie wynikały z zakresów jego czynności, miały ścisły związek ze sprawowanym dozorem i dotyczyły, jak np. w przypadku pracy w charakterze głównego energetyka, konieczności:

- opracowania bilansu energii cieplnej,
- opracowania planów i harmonogramów, przeglądów, konserwacji i remontów urządzeń energetycznych,
- opracowania planów zużycia materiałów i części zamiennych do remontu urządzeń energetycznych oraz przekazywanie zapotrzebowań do zaopatrzenia,
- opracowania, aktualizacji, kompletowania i wdrażania instrukcji technicznych i ruchowych maszyn i urządzeń energetycznych.

Podsumowanie

Z powyższego wynika, że pomimo wykonywania pewnych czynności w warunkach nienarażających bezpośrednio na szkodliwe dla zdrowia czynniki, uznaje się, że dana osoba wykonuje pracę stale i w pełnym wymiarze czasu pracy, jeżeli są to czynności ściśle związane ze sprawowanym dozorem i stanowiące jego immanentną cechę. Jak

widać, w orzecznictwie Sądu Najwyższego doszło do wykształcenia jednolitego poglądu o możliwości przyjęcia, że praca jest wykonywana stale i w pełnym wymiarze w warunkach szczególnych lub w szczególnym charakterze, pomimo wykonywania niektórych czynności w warunkach niewystępowania bezpośredniego narażenia na czynniki szkodliwe dla zdrowia. Wykonywane przez wnioskodawcę czynności administracyjno-biurowe w postaci sprawdzania listy obecności, sporządzania wykazu przepracowanych godzin itp. miały przecież ścisły związek z pełnionym dozorem inżynieryjno-technicznym i stanowiły, z istoty rzeczy, integralną część sprawowanej kontroli. Z kolei czynności organizacyjne i personalne, które wnioskodawca wykonywał, stanowiły jedynie marginalny pod względem zaangażowania czasowego charakter. Zakwestionowanie przez organ rentowy okresów pracy na powyższych stanowiskach kierowniczych z powodu „wykonywania prac administracyjno-biurowych” było w tym kontekście nieuzasadnione, ponieważ osoba wykonująca dozór inżynieryjno-techniczny nie musi stale przebywać na stanowiskach, na których wykonywana jest praca. W zakresie czynności takiej osoby musi być bowiem przewidziane sporządzenie dokumentacji produkcyjnej, czy też zapoznanie się lub analiza takiej dokumentacji. Ponoszenie odpowiedzialności za wykonywanie pracy, w której każdy błąd techniczny może narazić na niebezpieczeństwo pracowników, zostało uznane za wykonywanie pracy w warunkach szczególnych. W związku z powyższym nie ma podstaw do traktowania odrębnie czynności obejmujących sporządzenie dokumentacji związanej z dozorem, ponieważ stanowią one integralną część sprawowanego dozoru. Okres zatrudnienia wnioskodawcy w cukrowni na stanowisku kierownika produkcji, kierownika warsztatów mechanicznych, kierownika zmiany, mechanika w dziale mechanicznym oraz głównego energetyka (kierownika działu energetycznego) uznać należy za pracę w warunkach szczególnych wymienioną w poz. 24 działu XIV wykazu A Rozporządzenia Rady Ministrów, tj. jako „kontrolę międzyoperacyjną, kontrolę jakości produkcji i usług oraz dozór inżynieryjno-techniczny na oddziałach i wydziałach, w których jako podstawowe wykonywane są prace wymienione w wykazie”. Sąd podzielił stanowisko biegłego. □